

KONE HAUDATTUNA

TIETOTEKNIIKAN VASTUSTAMINEN JA TEKNOLOGIAN KÄYTTÄMINEN

HAUTAUSTOIMISTOISSA

Jari Kettunen

Teknologisten uutuuksien vastaanotto on aikaan ja paikkaan sidottua. Monesti uutuuDET eivät istu teknologiseen kulttuuriympäristöön sellaisenaan. Artikkelissa kuvaan hautaustoimistojen tietoteknistymisen kautta teknologian vastaanottamista ja sen vastustamista. Kulttuurintutkimuksellisesti ja kulttuurihistoriallisesti eri aikakausien teknologioiden vastaanottamisesta voidaan löytää yhtymäkohtia. Teknologiasta riippumatta voidaan hakea yhteneväisyyksiä syistä, joilla perustellaan uuden teknologian käyttämättä jättämistä. Artikkelini mukaan syitä ovat esimerkiksi infrastruktuurin ja tietoteknisten taitojen puute, hyvän ja huonon teknologian erotteleminen toisistaan, turha tietotekniikka ja tietotekniikan epäinhimilliseksi ja inhimilliseksi luokittelu. Lisäksi hautausalan erityisluonne asettaa tietotekniikan kyseenalaiseksi. Tietotekniikasta kieltäytymisen syitä voidaan luokitella systemaattisesti myös teknologiapainotteisiin, sosiaalisiin ja yksilöllähtöisiin syihin.

Tietotekniikan historiallinen kehitys on usein esitetty alan kehittäjien näkökulmasta, jolloin käyttäjien merkitys jää kapeaksi. Käyttäjien oletetaan hyväksyneen uudet laitteet arkeensa niitä kyseenalaistamatta. Uusien teknisten laitteiden sopeutuminen vallitsevaan teknologiseen kulttuuriympäristöön luo kuitenkin aina oman sopeutumisprosessinsa, jossa käyttäjät voivat joko hylätä tai hyväksyä uuden teknologian määrittelemillään ehdoilla. Teknologia voidaankin käsittää laajemmin kuin vain laitteina tai laitekokonaisuuksina. Tutkimuksen piiriin ulotetaan tällöin teknologian kehittäjien ja markkinoijien lisäksi käyttäjät. Käyttäjien tutkiminen lisää teknologian tutkimuksen analyysiin kokemukset käyttäjien näkökulmasta, arkisen käytön, kielen, teknologiaan liitettävät tunteet ja narratiivit. Lisäksi teknologia sisältää laajasti ymmärrettyä myös politiikan, tieteen ja talousjärjestelmän. Painoarvo tutkimuksessa on tällöin siis siinä,

miten käyttäjät suhtautuvat teknologiaan, vastaanottavat sen ja antavat sille merkityksen omasta kulttuurisesta kontekstistaan. Samalla ei kuitenkaan voida unohtaa teknisten artefaktien vaikutusta käyttäjien toimintaan. Näin ajateltuna teknologia voidaan ymmärtää Bruno Latourin ja Michel Callonin tavoin toimijaverkoksi, jossa teknologia tarkoittaa sekä inhimillisiä että ei-inhimillisiä toimijoita. Oleellista on, että molemmat osapuolet otetaan tutkimuksessa huomioon ja tutkitaan teknologisten verkkojen välityksiä ja suhteita.¹

Artikkelini tarkastelee hautaustoimistojen tietotekniikan vastaanottamista ja käyttöä. Pyrin ottamaan huomioon vuoropuhelun, jota käydään edellä kuvattujen osapuolien ja tasojen välillä uutta teknologiaa vastaanottaessa. Esitän hautaustoimistojen kautta yhden näkökulman tietotekniikan vastustamisesta ja ei-käyttämisestä. Analyysini tukena teen vertailevaa tutkimusta. Vertailen hautaustoimis-

tojen käytössä olevia teknologioita ja tietotekniikkaa keskenään: mitä eroavaisuuksia ja yhteneväisyyksiä niiden käytöstä ja vastaanottamisesta voidaan löytää?

Suomessa ei ole juuri tutkittu hautaus-toimistoja humanistisesta näkökulmasta, eikä varsinkaan niiden teknologioiden käyttöä ole käsitelty.² Hautaus-toimistot ovat kuitenkin kiinnostava tutkimuskohde. Ne ovat erityisessä asemassa suomalaisen kuoleman-kulttuurin edustajina, mutta silti niiden toiminta perustuu liiketoiminnalle. Hautaus-toimistojen työnkuva on muuttunut niiden elinaikana arkun myyjistä palvelun ammat-tilaisiksi; alan ydin on vaihtunut esineistä asioihin. Toimistot ovat ottaneet vanhan suomalaisen kuolemankulttuurin³ perinnön haltuunsa ja ovat eräänlaisia rituaalinjohta-jia. Sadan vuoden aikana kehittynyt tekno-logia on jättänyt jälkensä hautaus-toimistoihin ja niissä tehtävään työhön. Toimistot ovat oikeastaan modernin teknologisen yhteiskunnan tuotoksia. Hautauskulttuuri on muotoutunut modernin mukaiseksi käy-tännöksi ja normiksi. Tällaisessa kuoleman-kulttuurissa limittyvät moderni teknologia ja yhteiskunta, suomalainen hautausperin-ne, traditionaalisen kyläyhteisön kulttuuri ja vanhat kansanuskomukset.⁴ Tämä tematiikka vaikuttaa oleellisesti hautaus-toimistoiden tietotekniikan käyttöön.

Tutkimusaineistoni koostuu teemahaas-tatteluista porilaisissa hautaus-toimistoissa ja Suomen Hautaus-toimistojen Liiton amat-tilehti *Tiimalasista*⁵. Teemahaastatteluja olen tehnyt seitsemän hautaus-toimiston työn-tekijän kanssa. Olen analysoinut aineistoa sisällön- ja diskurssianalyysin keinoin. Tut-kimusaineistosta kävi ilmi, että tietotekniikan rooli hautaus-toimistoissa on vähäinen ja vasta viime aikoina lisääntynyt. Tietotek-niikka tulikin esiin lukemalla tutkimusaineis-toa ikään kuin vastakarvaan: etsin aineistos-ta aukkoja, joissa tietotekniikan voisi olettaa näkyvän.⁶ Huomasin, että hautausalan edes vähäinen tietoteknistyminen ei ole kulkenut

suoraviivaisesti. Uutta teknologiaa arvostel-tiin ja vastustettiin sekä passiivisesti että ak-tiivisesti. Tietotekniikkaa ei siten otettukaan vastaan ehdottomasti ja avosylin.

Jaakko Suominen on jaotellut koneis-ta kieltäytymisen ongelmakenttää. Hän on erotellut koneista kieltäytymisen asteita. Näitä ovat teknologian täyskielto, tilanteen jäädyttäminen nykyiselleen, käyttömäärän säännöstely ja hyvien ja huonojen tekno-logioiden erottelu toisistaan.⁷ Tutkimusai-neistostani löytyivät kaikki Suominen erot-telemat teknologian kieltäytymisen asteet. Tämän pohjalta analysoin systemaattisesti erilaisia syitä, miksi kieltää tai hyväksyä tie-totekniikka. Pääteemat olivat 1) tietotek-nisten taitojen ja infrastruktuurin puute, 2) turha tietotekniikka, 3) hyvä ja huono teknologia sekä 4) epäinhimillinen ja inhi-millinen tietotekniikka. Viides luokka on hautaus-toimistojen kannatteleva kuole-mankulttuuri. Se kokoaa edelliset luokat alleen. Noudatan artikkelissa pääteemoista johdettua rakennetta. Artikkelin käsittely-lukujen systemaattista rakennetta ohjaavat siis hautaus-toimistojen keskeiset argumentit tietotekniikan vastustamisesta. Analysoin argumentteja nojaamalla aikaisempaan tut-kimukseen teknologian vastustamisesta ja uutuusien vastaanottamisesta.

INFRASTRUKTUURI JA TIETOTEKNIS-TEN TAITOJEN PUUTE

Eräs merkittävä syy, miksi tietotekniikkaa ei ole otettu laajasti käyttöön hautaus-toimis-toissa, on tarvittavan infrastruktuurin puut-tuminen. Infrastruktuurilla tarkoitan tietotekniikan ympärille rakentunutta teknistä ja sosiaalista ylläpitävää verkostoa. Sally Wyatt on kirjoittanut infrastruktuurista tarkoitta-mallani tavalla. Hän huomioi internetin ei-käyttäjää koskevassa artikkelissaan⁸, että in-ternet ei tarkoita ainoastaan verkkosivujen sisältöä, vaan siihen liittyvät muun muassa

tietokoneet, reitittimet, sovellukset, serverit, opettajat ja nettikahvilat. Mitä enemmän on internetin käyttöä, sitä enemmän tarvitaan kokonaisia infrastruktuureja sitä ylläpitämään. Tämä pätee tietotekniikkaan yleisestikin: mitä enemmän tietotekniikkaa käytetään, sitä monimutkaisemmaksi tietotekniikkaa ylläpitävä verkosto käy.

Infrastruktuurin rakentaminen ja ylläpitäminen ei ole käyttäjien tasolla mutkaton. Hautaustoimistoissa tietotekniikan koettiin jäävän pois työstä, sillä eri tahojen väliltä puuttui yhteistyö toiminnan tietoteknistämisessä. Tärkein yhteistyökumppani on seurakunta. Seurakunnan ja muiden yhteistyökumppaneiden välille ei ole rakentunut teknistä järjestelmää, jossa käytettäisiin luontevasti tietotekniikkaa ja internetiä. Tietotekniikan sijaan hautaustoimistot käyttävät toimivaksi koettua puhelinjärjestelmää ja paperilomakkeita, joilla hoidetaan hautaukseen liittyvät tehtävät ja ajanvaraukset. Infrastruktuurin rakentamisen esteet tulivat esiin jo 1990-luvulla. Innostuksen, sosiaalisten ja ennen kaikkea teknisten resurssien puute oli kynnyks tietoteknistymiselle:

”Mää yritin sitä aikanaan ehdottaa jo 90-luvun alkupuolella, että ajanvaraus hoituis sähköisesti seurakunnasta. Se oli liian isotöinen, että mun olis tarvinnu sitä lähtee yksin hoitamaan. Mulla ei ole tietoliikennekoulutusta minkäänlaista. Se hoidetaan edelleen puhelimella. (...) Se oli varmaan 90-luvun puolenvälin paikkeilla ku silloin tuli windows 95. Meille tuli ensimmäiset koneet. Sitä ennen hautaustoimistojen liitto oli palkannu tämmösen ATK-asiantuntijan koodaaman meille tämmösen ohjelman, mihin me saadaan kaikki hautausajat, millanen arkeku, koko paletti mikä koskee yhtä tapausta. Se meni monkään se koko projekti.(...). Se oikeestaan moneks vuodeks sitten kaato tämän ATK:hon siirtymisen asiakaspalvelussa.”⁹

Tietoteknistymisen esteet liittyivät siis uusien ja vaikeammin ymmärrettävien teknologisten järjestelmien ja teknisten laitteiden opettelemiseen ja ylläpitämiseen. Wyattin mukaan tietotekniikan monimutkaisuus

on yksi syy siihen, miksi esimerkiksi internetistä halutaan kieltäytyä. Jaakko Suomista lainaten voitaisiin lisätä, että tähän liittyy modernin paradoksi. Teknologiat lisäävät tietoa ja ymmärrystä, mutta silti todellisuus tuntuu katoavan yhä monimutkaisemman verhon taakse. On siis luotettava yhä enemmän järjestelmiin ymmärtämättä niitä konkreettisesti ja perusteellisesti.¹⁰ Tekniikan verhoutuminen liittyy ”mustan laatikon” käsitteeseen. Teoksessaan *Science in action* Bruno Latour analysoi teknologian mustaa laatikkoa. Suljetussa teknologiassa tekniikka piilotetaan sen käydessä monimutkaiseksi. Merkityksellistä on ainoastaan se, mitä teknologian mustasta laatikosta saadaan ulos. Toisin sanoen on tärkeintä, että teknologia on ikään kuin valmis ja toimiva. Teknologian toimintajärjestelmä on yhdentekevä. Sen sijaan avoimessa teknologiassa musta laatikko avataan, mikä paljastaa ihmiset työssä, teknologiaa koskevat päätökset ja kilpailevat ja vaihtoehtoiset tekniikat. Mustan laatikon avaaminen tuo siis esiin teknologian muodostumisen prosessin ja toiminnan.¹¹

Tietokoneita hautaustoimistojen käytössä voidaan kuvailla mustaksi laatikoksi. Tietokoneiden tekniikka ei ole näkyvissä, joten hautaustoimistojen työntekijät kokevat niiden käytön tietotaidon puuttuessa etäännyttäväksi ja vaikeaksi. Sen sijaan laajasti käytössä olevat teknologiat ja niiden osaset, kuten puhelimet ja paperilomakkeet, ovat avautuneet ja kotoistuneet. Niiden tekniikka on käyttäjilleen näkyvillä, tai tekniikan periaatteellinen toiminta on tullut ajan myötä ymmärrettäväksi. Näin ne tuntuvat käyttäjien näkökulmasta turvallisilta ja ovat paremmin hallittavissa kuin tietokoneet, joiden teknologia on piiloutunut käyttäjiltä.

TIETOTURVA

Tekniikan piiloutumisen ja käyttötaitojen vajavaisuuden myötä myös huoli tietotekniikan tietoturvasta lisääntyi hautaustoimistoissa.

*"Tässä on vanhoja palvelukirjoja pidetty, meillä on sama systeemi edelleen, ettei oo ATK:ta, että siihen ei mikään virushyökkäys käy."*¹²

*"Toki se on semmonen juttu että siinä täytyy olla joku varmistussysteemi siinä että pelkkä sähkönen ajanvaraus, nää on kuitenkin niin tärkeitä asioita, että siinä täytyy olla joku tällöinen vaikeka sähköpostin kautta tapahtuva systeemi että ei sitä ihan yhden systeemin varaan uskaltais jättää."*¹³

Yhtäältä huoli tietoturvamurroista on aiheellinen, mutta toisaalta se liittyy tyyppilisiin tietokoneuhkien pelkoon. Hautaus-toimistojen tietokonepelkojen aiheena on virheiden tekeminen ja sitä kautta tietoteknisen järjestelmän pettäminen. *Kohtalokkaan virheen* tekeminen on yksi tavallisimmista tietokoneisiin yhdistetyistä pelkoskenaari-oista. Pelkona on, että käyttäjä voi aiheuttaa virheellisellä toiminnalla peruuttamattontuhoa.¹⁴ Uhka paljastaa myös yhden tietokoneisiin liittyvän yleisen pelon. Tämä on virusten uhka, jota hautaus-toimistojen työntekijät pyrkivät välttämään käyttämällä vanhaa ja turvalliseksi koettua teknologiaa, kuten puhelinta ja palvelukirjaa¹⁵.

Hautaus-toimistoissa on konkreettisia syitä, miksi tietotekniikan käyttöä pelätään. Kohtalokkaan virheen uhka liittyy yrityksen maineen ja asiakkaiden menetykseen eli taloudelliseen uhkaan. Toisaalta uhka liittyy oleellisesti myös kuolemanrituaaleihin, sillä rituaalisesti onnistuneen hautauksen laadun määrittelijöitä ovat luottamuksellinen ja huolellinen hautaus. Oikein suoritettut rituaalit takaavat vainajan siirtymisen *oikein ja turvallisesti* elävien parista kuolleiden joukkoon. Rituaalit ovat hautaus-toimistojen varjelemia ja ne ovat sidoksissa vanhaan suomalaiseen kuolemankulttuuriin. Lisäksi moderni elämäntapa ja eri teknologiat ovat antaneet rituaaleille oman leimansa. Teknologioista, vakiintuneista hautaus-tavoista ja rituaaleista koostuu hautausalan nykyinen normisto. Toimijaverkkoteorian mukaan ei-

inhimilliset toimijat, kuten tietokoneet, voidaan nähdä aktiivisina toiminnan ja käytänteiden muokkaajina. Murros teknologiassa ja teknologisissa käytänteissä tarkoittaisi siis muutosta myös rituaaleissa, joiden määrittelmään kuuluu sisäänkirjoitettuna tietty formaalisuus ja pysyvyys. Uhkakuvana on, että tietokone työväliseinä pettää tai että käyttämällä sitä väärin saadaan aikaan tuhoa, jota nykyinen hautausjärjestelmä ei tekisi. Kohtalokas virhe tietotekniikan käytössä uhkaa siis hautauksen suorittamista rituaalisesti oikein. Uusi teknologia on siten epäilemättä kyseenalaisessa asemassa hautaus-toimistoissa.

TURHA TIETOTEKNIikka

Eräs vastustamisen peruste on tietotekniikan kokeminen turhaksi. Turhuudella usein perustellaan jonkin uuden teknologian huonoutta ja vastaavasti korostetaan toisen paremmuutta. Uusia teknologisia innovaatioita ja niiden tarpeita pyritäänkin luomaan monesti ilman niiden varsinaista olemassaoloa. Esimerkiksi tietokoneen tullessa kotikäyttöön 1980-luvulla, sille oli vaikea keksiä käyttöä ja tarpeita yritettiin lainata teollisuuden systemaattisesta työstä. Turhimmat tarpeet kuitenkin muuttuivat tarpeellisiksi, ja keksityt ja luvatut hyödyt jäivät pois arkikäytöstä.¹⁶ Myös hautaus-toimistoihin pyrittiin istuttamaan tietotekniikkaa työn eri prosessien helpottamiseksi ja systematisoimiseksi. Informanttini muistaa, kuinka hänelle yritettiin 1990-luvun loppupuolella myydä tietokonetta ja ohjelmistoa. Seuravaava sitaatti kertoo myös infrastruktuurin puuttumisesta. Jälkimmäinen sitaatti kuvaa, kuinka tietotekniikkaa luonnehditaan turhaksi:

Hautaus-toimiston työntekijä: "Mää en tiä mihin mää käytän sitä."

Ohjelmiston myyjä: "Sää voit tarkastaa vaikeka varastotilanteen."

Hautaus-toimiston työntekijä: "Mulle riittää kun mää avaan ton oven niin mää tiedän tilanteen."

Ohjelmiston myyjä: "Tai sää voit tehdä hautausvarauksen tällä."

Hautaus toimiston työntekijä: ”Mutta mun täytyy kuitenkin kysyä se pubelimitse. Mulla ei oo sellasta linkkiä mihin määh pääsen kattomaan. Määh en voi tehdä ajanvarausta seurakuntaan minkään netin kautta, mun täytyy tehdä se pubelimitse. Tai meen henkilökohtasesti käymään.”¹⁷

”Niin kauan kun ei tarte niin mitä semmoiseen tubraa aikaa. Kummiski meillä on tosa palvelukirja jota on käytetty samallalailla yli sata vuotta ja se on toiminu niin minkä ihmeen takia ottaa jonkun toisen työkalun niinku toimivan tilalle. Ja samallalailla kuitenkin viime kädessä täytyy käyttää paperia. Työväline on kuitenkin paperi. (--) Se on eri asia jos tarttis mutta kun ei tarte, niin minkä takia sillon. (...) Ja ubraa tolkuuttomasti aikaa sen käytön hallitsemiseen, sen opettelamiseen.”¹⁸

Kati Mikkola on tutkinut uutuuksien vastaanottamista maaseudulla. Turhuuden teema nousi esiin hyvin usein modernisaation uutuuksien vastustajien argumenteissa. Vastustuksen syynä oli yhteisön perinteisen statusjärjestelmän romahtamisen uhka ja tätä kautta sosiaalisen rakenteen muutos. Samalla aikuisväestö uhkasi uutuuksien myötä menettää asemansa keskeisenä sosiaalisen toimijana. Näin yhteisön sosiaalinen tasapaino häiriintyi.¹⁹ Myös Ronald Kline on tullut samantilaisiin tutkimustuloksiin tutkiessaan teknologioiden ilmaantumista maaseudulle Yhdysvalloissa. Vastustus oli Klinen tutkimuksen mukaan osa sosiaalista muutosta, jossa keskustelivat teknologian ja artefaktien kautta maaseudun väki ja tuotteiden valmistajat ja uudistajat. Teknologiset käytänteet muotoutuivat maaseudulla valikoidusti tämän vuoropuhelun ansiosta. Vanha järjestelmä kyseenalaistettiin ja purettiin, minkä myötä muodostui maaseudulle sopiva moderni teknologinen ympäristö.²⁰ Sosiaalisen rakenteen muutos löytyy myös Hannu Salmen tutkimuksen taustalta. Tekniikan mentaalihistoriaa tutkineen Salmen mukaan tunnetasolla uutuudet aiheuttavat samankaltaisia pelon tunteita teknologioista ja ajasta riippumatta. Teknologioiden vas-

taantamisessa onkin ylitettävä ärsykekyynys, joka edustaa jotain tiettyä laajempaa yhteiskunnallista muutosta.²¹ Myös Wolfgang Schivelbusch osoittaa teoksessaan *Junamatkan historia*, kuinka junamatkustaminen ei ainoastaan vaikuttanut matkan nopeuteen ja tehokkuuteen, vaan samalla matkustajat joutuivat kohtaamaan mentaalisella tasolla uudenlaisen matkustuskokemuksen. Vähi-tellen ylitettiin ärsykekyynys ja pelot uusia laitteita kohtaan hälvenivät. Ärsykekyynyksen ylittämistä helpotti tutun teknologian kulttuurinen sulautuminen uuteen.²²

Sosiaalinen muutos voi selittää sitä, miksi tietotekniikka on sulautunut hautaus-toimistoihin hitaasti tai ei ollenkaan. Uuden teknologian käyttöön ottaminen pakottaa ajattelemaan hautausalan uudella tavalla. Se kyseenalaistaa vallitsevan, vakiintuneen ja normiksi muodostuneen hautausjärjestelmän. Näin hautaus toimistojen hallitsema hautajaisperinne tulee uhatuksi, ja samalla vaarantuu hautaus toimistojen työntekijöiden keskeinen asema sosiaalisena toimijana. Salmen ja Schivelbuschin tutkimustuloksia voidaan verrata hautausautoihin. Niiden yleistymiseen ei aluksi liittynyt suurta murrosta matkustustavassa, mutta sosiaalisen rakenteen muutoksessa ja uuden teknologian kokemuksessa piilee kuitenkin vastaus siihen, miksi hautausautot eivät juuri kohdanneet vastustusta. Ne eivät muuttaneet ainakaan aluksi kuolemankulttuurin sosiaalista rakennetta. Olivathan hautajaisaatoissa edelleen käytössä myös hevosvaunut. Hautajaisaatto, joka oli erittäin tärkeä osa suoritettavia rituaaleja, ei siis aluksi vaarantunut. Lisäksi siirtymäkyynystä teknologias-ta toiseen lievensi seikka, että ensimmäiset hautausautot muistuttivat ruumisvaunuja väritykseltään ja muodoiltaan. Ne myös ”käyttäytyivät” kuten ruumisvaunut. Toisin sanoen ne kulkivat kaupungin läpi yhtä hitaasti kuin ruumisvaunut. Niinpä käyttäjien kokemus autoista oli samankaltainen kuin ruumisvaunuja käytettäessä. Näin uusi tek-

nologia upposi vallitsevaan kulttuuriin. Se lainasi vanhempien teknologioiden piirteitä ja sulautui niiden kanssa yhteen.

Uusien ja vanhojen teknologioiden sekoittumista voidaan kuvailla eräänlaiseksi valintojen kuluttajaristeykseksi²³, joka muuttaa sosiaalista rakennetta. Kuoleman-kulttuurin sosiaalisen rakenteen muutos tapahtui vasta 1980-luvulle tultaessa, kun hautajaissaatto poistui laajemman autoistumisen myötä kokonaan kaupunkikuvasta. Tällöin hautajaissaaton hidas matkustustapa joutui pakotetusti sovittamaan kulkunsa kaupungin nopeaan rytmiin.

Eräällä tavalla tietotekniikka on samantyyppisessä kuluttajaristeyksessä kuin autot aikanaan. Tietotekniikan rinnalla käytetään muita vanhempia tekniikoita. Niin ikään hautaustoimistot ovat valinneet tietotekniikasta vain joitain ominaisuuksia käyttöönsä. Esimerkiksi hautaustoimistojen nettisivuilla voisi olla sama sisältö kuin painotuotteissa. Myös lomakkeet, ajanvaraukset ja muut juoksevat asiat voitaisiin hoitaa sähköisesti. Kaikki toimistot eivät ole kuitenkaan omaksuneet näitä tapoja käyttöönsä. Vaitänkin, että tietotekniikan ottaminen laajasti käyttöön merkitsisi kuolemankulttuuriin ja ”oikeanlaisten” rituaalien laajamittaista uudelleenmäärittelyä. Toisin sanoen se tarkoittaisi sosiaalisen rakenteen muutosta. Ajan kuluessa pelot uutta tekniikkaa kohtaan voivat kuitenkin hälventyä, tietotekniikka kesyntyä ja muuttua kelpolliseksi välineeksi hautaustyöhön laajassa mittakaavassa. Näin tietotekniikka hyväksyttäisiin arkiseksi ja siten tarpeelliseksi rituaalien työvälineeksi.

HYVÄ JA HUONO TEKNOLOGIA – TEKNOLOGISTEN DISKURSSIEN MUO- DOSTUMINEN

Hautaustoimistoissa suhtaudutaan eri teknologioihin eri tavoin. Tietyt tekniikat, kuten puhelimet, saavuttivat hyväksynnän

nopeasti ja kesyntyivät arkisiksi tekniikan välineiksi ajan kuluessa. Autot olivat puolestaan hautausalalla välittömästi innostuksen kohteena. Varsinkin *Tiimalasin*, alan ammattilehden, ensimmäiset kirjoitukset 1950-luvulta alkaen keskittyivät autojen tuomiseen työn osaksi. Hautausautojen sopeuttaminen ammattikäyttöön kiihtyi aina 1970-luvulle asti. Ne saavuttivat nopeasti statusarvon ja olivat merkki modernista hautaustoimistosta. Ruumisvaunut symboloivat aikaisemmin vainajan merkittävyyttä, kunnioitusta ja hautajaisten arvokkuutta. Nämä laatuarvot siirtyivät autoihin. Autoja luonnehdittiin muun muassa puhtaiksi, arvokkaiksi ja juhlaviksi.²⁴ Käyttäjien antamat merkitykset teknologialle lainattiin siis luontevasti vanhasta uuteen. Samalla hahmottuivat uudenmuotoiset rituaalit. Haastateltavieni dialogista käy ilmi välitön innostus uuteen teknologiaan:

*”Me oltiin saatu semmonen ensimmäinen amerikkalainen, semmonen oikeen meidän mielestämme niin upee, polvet tärisi kun lähdettiin tuomaan sitä Helsingistä kotiin, oikein pitkä komia auto.”*²⁵

Osasy siihen, että hautausautot eivät kohdanneet niin suurta vastustusta ja kyseenalaistamista kuin tietotekniikka, oli yhteiskunnan voimakas paine moderniin elämäntapaan ja sitä kautta *Tiimalasin* valistus uudensuuntaisiin hautaustapoihin²⁶. Lisäksi syy vastustuksen puutteeseen oli se, että autot eivät korvanneet ihmistyötä, vaan arkkua kuljettavat hevosvaunut. Näin autot eivät uhanneet ihmisen tekemää työtä. Hautausautoihin kohdistuu kuitenkin nykyään arvosteluakin, sillä ne muuttivat radikaalisti hautauskulttuuria ja typistivät rituaaleja. Varsinkin merkityksellinen hautajaissaatto poistui kaupunkikuvasta vähitellen.

*”Ja sillon niille (autoille) annettiin arvo, mä luulen ettei enää semmosta arvoa enää ruumisvaunulle annetakaan ja siitäkin syystä ettei oo enää omaiset mukana, sillon oli vielä mukana kun vainaja siirrettiin niin omaiset ajo perässä (...).”*²⁷

Hautausautot ovat nykyään niin kiinteä osa hautauskulttuuria, että niitä ei välttämättä edes osata kyseenalaistaa. Uuden teknologian sulautuminen teknologiseen kulttuuriympäristöön vaatiikin tietyn prosessin, jossa se ikään kuin kotiutetaan luontevaksi osaksi arkista ympäristöä. Sosiologi Virve Peteri kirjoittaa, että tekniikka on tunnistettavissa tekniikaksi silloin, kun se ei ole vielä kotoutunut arkeemme. Lisäksi hänen mukaansa uusien teknologioiden on helpompi kotoutua silloin, kun ne voidaan rinnastaa vanhoihin teknologioihin.²⁸ Kulutustutkija Mika Pantzar on kirjoittanut samansuuntaisesti, että uusi teknologia pitää kesyttää. Tässä kulturalisaatioprosessissa uudet teknologiat kommunikoivat vanhempien teknologioiden kanssa.²⁹

Hautausautojen yleistyminen on kulkenut kulturalisaatioprosessin mukaisesti. Aluksi ne olivat uutena tekniikkana elämyksiä tarjoavia tuotteita ja kommunikoivat vanhemman teknologian kanssa. Lisäksi hautausautot ovat edustaneet itsessään merkityksellistä välinettä, kun niistä on luotu hautausoimiston statusarvo. Myöhemmin niille on etsitty todellisia käyttötarkoituksia ammatin harjoittamiseen ja ne ovat muuttuneet tuottavuuden tehostamisen kautta arjen rutiininomaisiksi työkaluiksi. Tosin niiden muovaamaa kuolemankulttuuria voidaan arvostella. Myös kirjapainoteollisuus ja puhelin ovat juurtuneet syvästi ammatin arkeen. Niitä ei koeta huonoina tai hyödyttöminä, sillä ne ovat saavuttaneet käyttäjien hyväksynnän ja sopeutuneet osaksi teknologista (hautaus) kulttuuriympäristöä. Kirjapainon tuotteet kuten mainokset, toimistojen kirjanpito, toimeksiantolomakkeet, hautaustestamentit, hautaukseen liittyvät painetut ohjeet, säännöt ja käytännöt ovat viestinnän alan tekniikoita, joita ilman moderni hautausala ei olisi mahdollinen. Suomalaisessa kyläyhteisössä hautaukseen liittyi monia rituaaleja ja tapoja, jotka yhteisö tiesi suorittaa kol-

lektiiviseen muistiin nojaten. Sukupolvelta toiselle kulkeutuva hautausperinne on siirtynyt hautausoimien käsikirjoihin ja ohjeisiin; kirjalliset ohjeet ovat korvanneet näin osittain ihmismuistin. Nämä käytänteet ovat muodostuneet hautausalalla itsestään selviksi totuuksiksi, joilla informaatiota välitetään ja säilytetään vainajan, hautausoimistojen ja omaisten välillä. Totutut käytänteet siis sulautuvat yhteen uusien teknologioiden ja niiden muokkaamien käytänteiden kanssa. Esimerkiksi monet hautausperinteen osa-alueet ovat säilyneet nykypäivään, mutta ne tulevat esiin eri muodoissa riippuen käytetyistä teknologioista ja käyttäjien teknologisista valinnoista.

Hautausalan tietoteknistymisessä on käynyt toisin kuin autojen, puhelimien ja kirjapainotekniikoiden vastaanottamisessa. Tietotekniikalta puuttui kesyyntymiseen vaadittava puhetapa eli diskurssi. Esimerkiksi hautausautojen yleistymiseen vaikutti merkittävästi autoistumisen diskurssin muodostuminen *Tiimalasissa*. Hautausautoille luotiin onnistuneesti diskurssi, jossa autot liitettiin sekä menestyvään yritykseen että hautausperinteen rituaalien säilyttämiseen. Sen sijaan tietotekniikkaa koskevia artikkeleita löytyi lehdestä ainoastaan yksi. Tietoteknistymisen epäonnistumista korostaa huomio, että moni tutkittavistani oli käyttänyt tietotekniikkaa kuitenkin yksityisessä elämässä. Satunnaisista tietoteknistämisyrittämisistä huolimatta tietotekniikkaa ei kuitenkaan hyväksytty sellaisenaan ammatikäyttöön.

Tiimalasi-lehti osallistui tietoteknistämisyrittäksiin. Vuonna 1983 julkaistu *Aiheena ATK* -artikkeli käsitteli tietotekniikan hyötyjä. Se listasi syitä, joiden takia tietotekniikan käyttöä olisi lisättävä hautausalalla. Artikkelin mukaan ATK voisi auttaa varsinkin rutiininomaisten toimistotehtävien tekemisessä. Lisäksi ATK:n käyttöön ottaminen olisi tarjonnut tilaisuuden perehtyä tietotekniikkaan

ylipäättään, sillä artikkelin mukaan tietotekniikalla olisi lähitulevaisuudessa yhä suurempi merkitys. Teksti pyrki kumoamaan tietotekniikkaan liittyviä väitteitä. Siinä kirjoitettiin, että ”Tekniikan kehittyessä niiden *binnat ovat pudonneet ja käyttökin on muuttunut jokseenkin helpoksi*. Vielä on joukko ihmisiä, jotka *tuntevat pelkoa* joutuessaan tekemisiin ATK:n kanssa. Aivan turhaan. ATK-järjestelmät ovat nimittäin useimmiten *arkisia ja järkeenkäyviä* kunhan ei sorruta miettimään asioita turhan *teknisestä näkökulmasta*.”³⁰ Artikkelissa vedottiin taloudellisuuteen, helpokäyttöisyyteen ja järkevyyteen. Lisäksi artikkeli pyrki tyynyttämään uuden teknologian pelkoa. Kursivoimani kohdat ovat juuri niitä argumentteja, joiden vastakohtat ovat hautaustoimistojen perusteluja tietotekniikan käyttämättä jättämiselle. Tietotekniikka ei olekaan uponnut sellaisenaan hautaustoimistoihin asiantuntijaperusteluiden mukaisesti, vaan käyttäjät ovat päättäneet tietokoneen tarpeellisuudesta ja hyödynnettävyydestä.

Artikkelin tekstissä kulkee sivujuonena myös edistyksen tema, joka on peräisin tietotekniikan tulevaisuususkaisesta puheesta tietoteknisestä vallankumouksesta. Todellisuudessa tämä teknologinen puhe on determinististä ja sitä edustavat esimerkiksi laitevalmistajat tai niiden edustajat. Artikkelin alapuolella on kirjoittajan yrityksen mainos: ”ATK-jyväset (...) Järkeviä ATK-järjestelmiä 15 vuoden kokemuksella”. Artikkelin kirjoittaja kuului siis tietotekniikan asiantuntijoiden ryhmään. Mainospuhe onkin vallankäyttöä, jolla alleviivataan tieteellistä ja teknistä edistystä, joka on juurtunut luonnolliseksi osaksi teknologiaa. Tämä puhe on ollut yleistä tarpeiden luomista ja liittynyt pienen piirin pyrkimykseen popularisoida tietotekniikkaa ja saada teknologisen asiantuntijuuden valta-asema.³¹

EPÄINHIMILLINEN JA INHIMILLINEN TIEOTEKNIikka

Tietokoneelle on annettu inhimillisiä piirteitä tietoteknistymisen kynnyksellä. Tietokone on ajatellut, havainnut ja kommunikoinut. Lisäksi varhaiset tietokoneet on personoitu nimeämällä ne ihmisten nimillä.³² Tämä puki uuden ja oudon teknologian turvalliseen asuun. Lisäksi vahvojen tunteiden, kuten rakkauden tai vihan sitominen tietokoneisiin ei ole tavatonta. Tietokone halutaan nähdä nimenomaan itsemme kaltaisena: kommunikoiavana, ajattelevana ja havainnoivana.³³ Onhan tietokoneelle nimeämällä nimetty esimerkiksi aivot (prosessori) ja muisti.³⁴ Tutkijoiden Reeves ja Nass mukaan ihmiset suhtautuvat tietokoneisiin samalla tavalla kuin ihmisten välisissä suhteissa toiseen ihmiseen.³⁵ Tietokonetta ei kuitenkaan suinkaan pidetä toisena ihmisenä, vaan siihen suhtaudutaan pikemminkin sosiaalisen tilanteen kaltaisesti.³⁶

Hautaustoimistoissa tietotekniikka nähtiin inhimillisen ja konemaisen vastakainasetteluna. Inhimillisuus–konemaisuus-vastinpari tuli esiin käänteisesti, sillä tietotekniikkaa pidettiin ensisijaisesti epäinhimillisenä. Tietotekniikan ei haluttu tulevan ihmisten väliin asiakaspalvelutilanteessa kolmanneksi osapuoleksi:

”(...) vähän koitetaan tälle vanhan aikaisesti elää että ei käytetä niin kanbeasti tota tietokonetta että se on tuolla selän takana vähän (...). (...) me palvelaan asiakasta suoraan että kyl se on ihan se kynä ja paperia...katskontakti...sen jälkeen tehdään vasta näitä tietokoneasioita kun asiakas on lähtenyt pois. (...).”³⁷

”Mun mielestä se on paljon selkeempi ja inhimillisempää että se on tässä paperilla ja katto ja laitat sen ylös kirjaan niin ne on siinä”³⁸

Tietokoneen pitämistä epäinhimillisenä tai inhimillisenä voidaan jäljittää tietokoneiden tuleamisen alkuaikoihin, jolloin se il-

maantui työkäyttöön. Populaarijulkisuudessa tietokoneen ja ihmisen suhteilla leikiteltiin asettamalla tietokoneet ihmisen asemaan ja vastaavasti rinnastamalla tietokoneet ihmisten kaltaisiksi.³⁹ Tietokoneet olivat eräänlaisia automaattisia työläisiä ja tietokoneen piti korvata ja täydentää ihminen monissa ammateissa⁴⁰. Työn ja uuden teknologian sulautuminen yhteen alkoi edellyttää työntekijöiltä tarkkuutta, jota ei aikaisemmin vaadittu. Kehitys asetti tehdastyön pieniin palasiin, jotka piti voida standardisoida ja tehostaa mahdollisimman hyvin. Työntekijästä tuli eksaktin koneen yksi osa.⁴¹

Kuvailut tietotekniikan ja ihmisen välisistä eroista realisoituvat hautaustoimistoissa. Tietojärjestelmien pettäminen on tullut jo aikaisemmin esille. Tietokoneiden imago automaattisina työläisinä, absoluuttisen eksakteina työvälineinä ja työprosessien joustamattomuus ovat kaikki syitä, miksi tietokone on kelvoton työväline hautaustoimistossa. Nämä ominaisuudet tekevät tietokoneesta myös epäinhimillisen. Tietotekniikan konemaisuus uhkaakin viedä työstä sen inhimillisyyden. Tämä korostuu syystäkin hautausalalla, jonka ammatillistumisen kivijalaksi on asiakaspalvelun myötä muodostunut niin sanottu elämän palveleminen ja tuen antaminen omaisille⁴². Hautaustoimistojen mukaan kone ei pysty tämän *empatian* välittämiseen. Tietokoneita ei koetakaan suoranaisesti ihmisen kaltaisina, vaan hautaustoimistojen työntekijöiden suhdetta tietokoneisiin voi luonnehtia ihmisenkaltaistamiseksi. Toisin sanoen hautaustoimistojen työntekijät eivät suoranaisesti ilmaise tietokoneiden *osoittavan tunteita*. Tietokoneen sulkeminen pois työnkuvasta tai sen siirtäminen syrjään merkitsee, että kone on itsessään kyvytön *ilmaisemaan tunteita*, joita työssä tarvitaan. Toisaalta kone myös vaikeuttaa olemassaolollaan työkaluna työntekijän omaa tunteen ilmaisua asiakassuhteissa. Sen sijaan, että konetta pidettäisiin ainoastaan sopimattomana työkaluna, se on

huono inhimillinen työntekijä. Kone voi-kin olla ihmissuhdetta haittaava ulkopuolinen ”kolmas” tekijä, kuten Tiina Ikala on todennut tutkiessaan tietoturvallisuutta ja parisuhdetta⁴³. Kun tietokonetta käytetään ihmissuhteen työkaluna, niin tunteita ei pystytä ilmaisemaan kunnolla:

*”Se on ihan eri tunne, se tunne on jo tunteena eri (tietokoneen käyttämättä jättäminen asiakaspalvelusuhteessa). Itteki joskus menee jonnekin niin se harmittaa kun toinen yltäkökiä kattoo vaan ja taas kirjottaa ja kattoo vaan. Että se jää niinku vähän sellaseks vajanaiseksi...”*⁴⁴

Tietokone ei ole myöskään itse artefaktina sopeutunut hautaustoimistoon siinä määrin kuin vanhemmat teknologiat. Jos toimistolla on tietokone käytössä, niin se on usein piilotettu sermin taakse tai siirretty vähintäänkin sivupöydälle. Näin se ei estä hautaustoimiston työntekijän ja asiakkaan välitöntä (katse)kontaktia. Tietokoneen siirtämisellä konkreettisesti syrjään hautaustoimistot ja hautaustyö on pyritty pitämään mahdollisimman ihmisvälitteisenä. Virve Peteri on tutkinut uusien teknologioiden kotoutumista osaksi kodin piiriä ja analysoinut niin sanottua kodin ”mediamaantietoa”. Hänen mukaansa kodissa voidaan tehdä eronteko kodin ja työn välille. Tässä jaossa koti pyhitetään olemiselle, jottei työelämä häiritsisi sitä.⁴⁵ Hautaustoimistojen tapauksessa rajataan yhtäälle konkreettisesti konemainen epäinhimillisuus ja toisaalle suljetaan vanhempien teknologioiden inhimillisuus. Näin nämä kaksi ulottuvuutta eivät pääse sotkeutumaan keskenään. Rituaalielämä voi kuitenkin muuttua, sillä kategorisointien ja ritualistisen rajanvedon avulla uusi asia voidaan tehdä näkyväksi ja sitä kautta sulauttaa osaksi jo tunnettua.⁴⁶ Tietotekniikka voi siis tulla näkyväksi osaksi käyttäjien arkea myös hautaustoimistoissa, mutta vain vähitellen inhimillisuus–epäinhimillisuus–vastakkainasettelun kautta.

LOPUKSI: TIETOTEKNIikka JA HAUTAUSALA

Teknologiset uutuudet omaksutaan vakiintuneiden ajattelutapojen puitteissa ja ne upotetaan annettuun kulttuuriseen kielipiiriin. Eräs uuden tekniikan omaksumisen kulttuurisen kielipiirin ominaisuus näyttää olevan se, että uutuudet tulkitaan lähes poikkeuksetta vastakkainasettelujen kautta. Pantzarin näkemyksen mukaan näitä ovat esimerkiksi uusi–vanha (edistys), kehittyneet–kehittymätön, työ–tuotanto–kulutus, kulttuuri–luonto, järki–tunne, hyödyllinen–hyödytön.⁴⁷ Vastakkainasettelut pitävät paikkansa myös hautaustoimistojen tietoteknistymisessä. Hautajaisperinne edustaa vanhaa (kehittymätöntä) järjestelmää, ja teknologiset uutuudet puolestaan symboloivat (kehittyneitä) edistystä. Työn ja tuotannon tehostaminen olivat keskeisiä puheenvuoroja tietotekniikan markkinoinnissa ja ohjelmistojen kehittämisessä hautausalalle. Tietotekniikan nimeäminen epäinhimilliseksi merkitsi, että uuteen tekniikkaan suhtauduttiin tunteiden kautta. Järkeen vetoavia puheenvuoroja käytettiin, kun tietotekniikkaa markkinoitiin hautausalalle. Lisäksi käyttäjät puntaroivat tietotekniikkaa hyödyttömyyden ja hyödyllisyyden vaa’assa, minkä seurauksena se leimattiin turhaksi.

Tietotekniikka ei ole siis sopeutunut ja sulautunut mutkattomasti jo olemassa oleviin teknologioihin ja arjen totuttuihin käytänteisiin. Joitain tietotekniikan ominaisuuksia on voitu hyväksyä käyttöön adaptaation ja transformaation kautta, mutta joihinkin hautausalan tehtäviin se ei ole sopeutunut ollenkaan. Esimerkiksi kirjanpito on siirretty muuntaen teknologiasta toiseen, mutta asiakaspalvelutyöhön tietokone ei ole sovelnut. Vastaavasti ruumiin kuljetuksen tehtävät on adaptoitu toisesta teknologiasta toiseen. Osa hautaustoimistoista ei ole hyväksynyt tietotekniikkaa lainkaan käyttöön. Uuden tekniikan kyseenalaistaminen

tarkoittaakin, että tekniset laitteet ja niiden käyttäjät ovat olleet keskenään vuoropuhelussa, joka muokkaa teknologiaa.

Olen pyrkinyt artikkelissani ymmärtämään teknologian laajasti määriteltynä. Tietotekniikka ja hautauskulttuuri muodostavat yhdessä teknologisen kokonaisuuden, johon sisältyvät hautaustoimistot, tekniset laitteet, tekniikan markkinoijat ja kehittäjät sekä valta. Teknologinen kokonaisuus on mahdollista jakaa eri alaluokkiin. Artikkelissa esiteltyjä argumentteja, joilla tietotekniikasta kieltäydytään, voidaankin systematisoida edelleen teknologiapainotteisiksi ja yhteisö- ja yksilölähtöisiksi luokiksi. Teknologiapainotteisissa syissä kieltäytymistä perustellaan vahvimmin itse tekniikkaan liittyen. Yhteisölähtöisissä syissä sosiaalisuus on keskeisin vastuksen syy. Yksilölähtöisellä syyllä tarkoitan käyttäjäkohtaisia syitä. Tämä kieltäytymisen syy liittyy erityisesti yksilön kokemuksiin, tunteisiin ja arvoihin. Nämä eri tasot ovat keskenään limittäisiä ja vuoropuhelussa toistensa kanssa. Ne voidaan erottaa toisistaan vain sen perusteella, mitkä syyt saavat painavimman arvon kulloinkin.

Teknologialähtöisiä esteitä tietoteknistymiselle olivat infrastruktuurin ja tietoteknistien taitojen puute. Uusien laitteiden käytön hallitseminen ja opetteleminen koituivat esteeksi niiden monimutkaisuuden ja tekniikan piiloutumisen vuoksi. Tämä edusti puhtaimmillaan itse tekniikkaa koskevaa vastustusta. Lisäksi tietokoneiden tietoturvan järjestäminen aiheutti epäilyjä uusien laitteita kohtaan. Tietoturva lukeutuu sekä teknologiapainotteisiin että yksilölähtöisiin vastustuksen syihin. Teknologialähtöisessä vastustuksessa piilee myös sosiaalisen vastustuksen syitä, kun tarkastellaan, mitä laitteet symboloivat: tietokoneen (fyysisellä) piilottamisella vastustetaan modernia ja uudenlaista hautausjärjestystä. *Yksilölähtöisellä tasolla* laitteisiin liitettiin tunteita, merkityksiä ja arvostuksia esimerkiksi erottelemalla hyvä ja huono teknologia toisistaan. Tämän

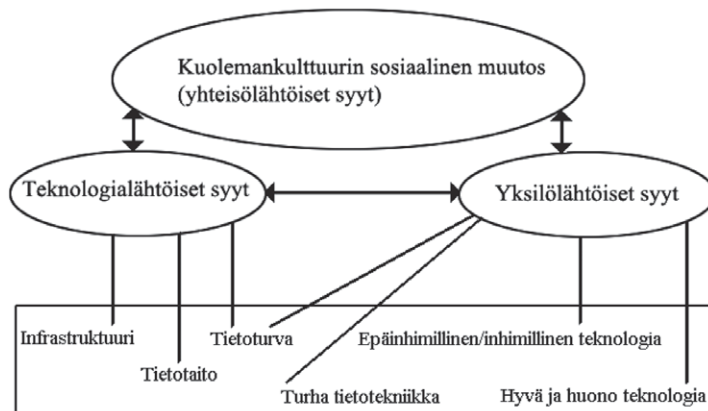
erottelun pohjalta tietotekniikka pystyttiin nimeämään turhaksi. Vahvimmin tunnepitoisen syy on tietotekniikan luonnehtiminen inhimilliseksi tai ei-inhimilliseksi. Tekniikkaa ei näin vastustetakaan ainoastaan teknisten lähtökohtien perusteella, vaan eri luokat kommunikoivat toistensa kanssa, ja teknologia muotoutuu tämän prosessin tuotoksena.

Hautausoimistojen kannattelema kuolemankulttuuri voidaan kokonaisuudessaan nähdä erityisesti *yhteisölähtöisenä* *syynä* kieltäytyä teknologiasta. Hautausperinteen konservatiivisessa ilmapiirissä on ollut vähän sijaa teknisille uutuuksille ja varsinkin sellaisille, jotka muuttaisivat alan luonnetta perusteellisesti. Hautausalan ammatillistuminen on perustunut vahvaan hautausperinteen ylläpitämiseen. Vaikka alalla on tapahtunut paljon muutoksia sen elinaikana sadan vuoden aikana, on ala silti pyritty pitämään rituaalien kannalta melko muuttumattomana ja ylläpitämään vanhoja kyläkulttuurista periytyviä hautausperinteen tapoja. Tietotekniikan välttäminen työssä johtuu hautausoimistojen mukaan osittain juuri tästä alan ”urautuneisuudesta”.⁴⁸ Pilottaminen voi liittyä myös yritysten imagon rakennustyöhön hautausperinteen edustajina. Toisin sanoen alalla pyritään varjelemaan vakiintunutta hautaustapaa ja säilyttämään hautausoimistojen asema sen ylläpitäjänä. Hautausalan sisäisellä kontrollilla on ollut voimakas merkitys esimerkiksi siihen, mitä teknologiaa hautausalaan voi kuulua. Hautauskulttuurin tavat ja käytännöt ovatkin muodostuneet tietynlaisen normalisoinnin kautta. Normalisointia on tapahtunut mikrotason ja makrotason välisissä keskusteluissa. Makrotasoa edustaa

Tiimalasi-lehti, joka on ohjeistanut mikrota-solla toimivia hautausoimistoja siinä, mitä hautajaisperinteitä säilytetään. Tämä kontrolli on yhteydessä biovaltaan, jolla hautausoimistot määrittelevät ”oikeanlaiset” hautajaistavat.⁴⁹

Vakiintunutta kuoleman asiantuntijan asemaa ylläpidetään vastustamalla sosiaalista muutosta, jota tietokone teknisenä artefaktina symboloi. Tietokoneen vastustamisen syyt kumpuavatkin näin sosiaalisista lähtökohdista. Tästä syystä nostan sosiaaliset tai yhteisölähtöiset syyt keskeisimmiksi tekijöiksi siihen, miksi tietotekniikkaa vastustetaan hautausoimistoissa. Kuolemankulttuurin säilyttäminen onkin syy, joka kattaa alleen kaikki muut edellä käsitellyt vastuksen syyt. Argumentit ovat liittyneet tavalla tai toisella kuolemankulttuurin sosiaalisen muutoksen vastustamiseen. Ne ovat liittyneet myös uhkaan, että hautausoimistot menettävät tässä muutoksessa keskeisen sosiaalisen toimijan roolin. Oheinen kaavio selkeyttää syiden ja argumenttien keskinäisiä vaikutussuhteita ja liitoksia.

Aineistoni on ollut kohtalaisen kapea. Haastatteluaineistot koskevat vain Porin aluetta, mutta toisaalta ammattilehti *Tiimalasi* laajentaa perspektiivin kansalliseksi. Silti kohde ansaitsisi lisätutkimusta. Tapaus-tutkimuksena tutkimustulokset kuitenkin vahvistavat aiempaa tutkimusta käyttäjien

merkityksestä uusien teknologioiden vastaanottamisessa. Olen artikkelissani pyrkinyt ottamaan huomioon sekä teknologian muovaantumisen sosiaalisista lähtökohdista käsin että teknologian vaikutuksen sosiaaliin. Tietokoneen käyttämättä jättäminen sulkee pois tiettyjä toiminnan mahdollisuuksia ja uusien toimintamallien muokkaantumisen. Vaikutussuunta on tällöin tekniikasta yhteisöön ja yksittäisiin käyttäjiin.

Palaan vielä artikkelin alussa esittämäni toimijaverkkoteoriaan. Toimijaverkkoteorian mukaisesti tietokoneita voidaan pitää sosiaalisen aktiivisina ja vaikuttavina toimijoina. Tietokoneet hautaustoimistoissa eivät ole kuitenkaan sisällyttäneet itseensä sosiaalista siinä määrin, että ne voitaisiin laskea toimijaverkkoteorian mukaisesti aktiivisiksi toimijoiksi asiakaspalvelutyössä. Kun tietokoneet suljetaan ulos toiminnan piiristä, tulee hautausala tietynlaisen normin kautta toimivaksi. Tietoteknistymisen epäonnistuminen muovaa hautausalan muottiin, jossa käytetään vain tiettyjen teknologioiden eri ominaisuuksia sekä pidetään yllä näiden muokkaamaa hautauskulttuuria. Käänteisesti voidaan ajatella, että verkoston toiminta muuttuu, kun siitä suljetaan yksi teknologinen osa pois. Hautauskulttuuri ja rituaalit tulevat toimintaan tällöin eri tavalla. Esimerkiksi sähköpostin poistaminen kommunikaationa pakottaa kielen ja informaation välitystavan tietynlaiseksi. Tämä toteutuu esimerkiksi seurakunnan ja hautaustoimistojen välisessä yhteistyössä. Toiseksi tietokoneohjelmat muokkaavat hautausalan toimintamalleja. Tällä hetkellä kirjanpitoa lukuun ottamatta niitä ei ole käytössä, ja hautausalan toimintamalli on vakiintunut käyttämään vanhempia teknologioita. Edellä mainitut seikat siis vaikuttavat siihen, miten syntyy käytettävien teknologioiden määrittelemää hautauskulttuuria ja -rituaaleja. Tietokoneen mahdollistamat, edellyttämät ja sen toimintapiirin kaltaiset kulttuurimuodot häviävät tai vähentyvät, kun se hauda-

taan kokonaan tai osittain toiminnan vaikutuspiiristä. Sulkeminen onkin vallankäyttöä, jossa rituaalielämä ohjataan tietynlaisen normin alaiseksi. Kiinnostava aihe olisikin rituaalitutkimuksen ja teknologiatutkimuksen yhteensoveltaminen ja -sovittaminen, sillä ne kytkeytyvät oleellisesti yhteen. Teknologisen tutkimuksen lähtökohdista voisi olla pyrkimys tavoitella myös länsimaisesta yhteiskunnasta se antropologinen toimintojen kokonaisuus, jossa kaikki materiaaliset ja immateriaaliset toimijat voidaan ainakin periaatteellisesti ja hetkellisesti kytkeä yhteen ja jäljittää niiden välisiä vaikutussuhteita.

FM Jari Kettusen artikkeli pohjautuu hänen pro gradu -tutkielmaansa ja praktikum-työhönsä. Tutkielmat on tehty Turun yliopiston kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen koulutusohjelmassa.

¹ Latour 2005. Myös Bijker & Hughes & Pinch eriyttävät teknologian kolmeen eri tasoon. Ensimmäisenä ovat artefaktit eli itse laitteet. Toisena on toiminta tai prosessi, jossa materiaa käsitellään artefaktiksi. Kolmantena on tietämys, joka mahdollistaa esineiden valmistuksen. Bijker & Hughes & Pinch 1987, 1–6.

² Olen itse tutkinut kuolemankulttuurin muutosta hautaustoimistojen kautta 1800-luvun lopulta nykyaikaan asti. Toinen hautaustoimistoja koskeva tutkimus on Tapani Erämajan vuonna 2006 valmistunut väitöskirja Viimeinen matka. Se on toimintatutkimus kirkollisen hautauskentän profiisiostruktuurista. Tutkimuksessaan Erämaja sivuaa hautaustoimistojen nykyistä asemaa hautauksessa. Erämaja tutkii vallan jakautumista kirkon, hautaustoimistojen ja omaisten kesken. Hänen mukaansa kirkon osuus hautauksessa on kaventunut sitten 1900-luvun alun ja hautauskentän professionaalisuus on voimistunut.

³ Kettunen 2010a, 13. ks. myös Pentikäinen 1990, 7–8. Kuolemankulttuuri heijastaa yksilön, yhteisön ja yhteiskunnan elämää. Jokaisella kulttuurilla on oma tapansa käsitellä ja käsittää kuolema maailmankuvan ja uskomusmaailman mukaisesti. Kuolemankulttuuri ylläpidetään kullekin kulttuurille ominaisilla rituaaleilla, tavoilla ja käytännöillä.

⁴ Kettunen 2010a, 126–132. Katso lisää hautaustoimistojen suruterapeutin ja rituaalinjohtajan asemasta.

⁵ Tiimalasi on hautaustoimistoille suunnattu ammattilehti. Suomen hautaustoimistojen liitto on

julkaissut lehteä vuodesta 1950-lähtien noin 2–4 kertaa vuodessa. Ensimmäisen lehtinumeron nimi oli Arkkuviesti. Nimi vaihtui kuitenkin nopeasti nimikilpailun myötä Tiimalasiksi. Samalla lehden ja liiton logoksi muodostui kuva tiimalasista, jonka yltä ”lentää kohti taivasta sielunlintu”. Suomen Hautaus-toimistojen Liitto ja Tiimalasi sen äänenkantajana ovat olleet koko elinaikansa kristillisiä arvoja välittäviä ja painottavia.

⁶ Tämä tarkoittaa varsinkin asiakaspalvelutilannetta. Tietotekniikkaa hyväksytään nykyään käytettävän osittain toimistotöissä. Lisäksi nettisivuja saattavat tehdä ulkopuoliset osapuolet ja esimerkiksi nuori sukupolvi suhtautuu tietotekniikan käyttämiseen myönteisemmin kuin vanha.

⁷ Suominen 2008, 169–188.

⁸ Wyatt 2003, 67–79.

⁹ Rantasen hautaus toimisto.

¹⁰ Suominen 2003a, 101.

¹¹ Latour 1987, 1–17. Myös Trevor J. Pinch ja Wiebe E. Bijker ovat kirjoittaneet mustan laatikon avaamisesta. He korostavat sosiaalisen konstruktion nimissä, että juuri ihmiset muovaavat teknologian sellaiseksi kuin se on. Bijker & Wiebe 2003, 221–227

¹² Heikkilän hautaus toimisto.

¹³ Rantasen hautaus toimisto.

¹⁴ Suominen 2003a, 98 ja Suominen 2000, 227.

Myös David Nye on kirjoittanut kohtalokkaan virheen uhasta tai katastrofin skenaariosta hänen tutkiessaan Yhdysvaltojen teknologisoitumista erilaisten teknologisten kertomusten kautta. Nye on tutkinut esimerkiksi ydinvoimaa, sähkö- ja rakennustekniikkaa. Nye on erotellut kuusi erilaista teknologian narratiivia. Nämä ovat teknologia osana luonnollista kasvua yhteiskunnassa, hyvinvoinnin parantajana, sosiaalisen kontrollina, aikaa ja tilaa muokkaavana ja yllättäviä vaikutuksia aikaansaavina. Kuudetta kertomusta värittää teknologia tuhon aiheuttajana. Nye 1997, 179–189.

¹⁵ Asiakirja, johon hautaus toimistot kirjaavat ylös asiakkaan tilaukset asiakaspalvelutilanteessa.

¹⁶ Pantzar 2000, 84–121. Myös Petri Saarikoski on todennut väitöskirjassaan, että pelaamista, jota pidettiin tietotekniikkaharrastuksen hyödyttömänä puolena, on noussut erittäin tärkeäksi tulevaisuudessa esimerkiksi nuorten ohjelmointitaitojen karttumisen myötä. Saarikoski 2004.

¹⁷ Heikkilän hautaus toimisto.

¹⁸ Heikkilän hautaus toimisto.

¹⁹ Mikkola 2006, 167–212 ja Mikkola 2009, 176–178 ja 258–274.

²⁰ Kline 2000, 1–19, 113–120 ja 241–280.

²¹ Salmi 1996, 105–130 ja 194–195.

²² Schivelbusch 1996, 139–147.

²³ Ruth Schwartz Cowanin mukaan tällaisessa kulluttajaorientoituneessa teknologian tutkimuksessa

kuluttaja päättää eri tekniikan vaihtoehtoista, mitkä omaksutaan ja valitaan omaan elämään. Cowan 1987, 261–280.

²⁴ Kettunen 2010a, 38–42 ja 56–60.

²⁵ Rantasen hautaus toimisto.

²⁶ Kettunen 2010a, 38,48–52 ja 133.

²⁷ Rantasen hautaus toimisto.

²⁸ Peteri 2006, 359.

²⁹ Pantzar 1996, 70–72.

³⁰ Paananen, Pekka: Aiheena ATK. 1983, 10–11.

³¹ Katso vaikka Pantzar 1996 ja Suominen 2003b.

³² Suominen 2003a.

³³ Suominen 2006, 109–140.

³⁴ Esimerkiksi Jaakko Suominen (2006) on kirjoittanut varhaisista tietokoneista ja sähköaivoista.

³⁵ Reeves & Nass, 1996.

³⁶ Isotalus 2004, 87–96.

³⁷ Diakonialaitoksen hautaus palvelu.

³⁸ Heikkilän hautaus toimisto.

³⁹ Suominen 2003a.

⁴⁰ Pantzar 2000, 84–121.

⁴¹ Norman 1998, 47–141 ja 100–16.

⁴² Kettunen 2010, 71–74, 136.

⁴³ Ikala 2007, 162–186.

⁴⁴ Diakonialaitoksen hautaus palvelu.

⁴⁵ Peteri 2006.

⁴⁶ Peteri 2006, 357–384.

⁴⁷ Pantzar 2000, 122–149.

⁴⁸ Kettunen 2010.

⁴⁹ Biovallasta ks. Foucault 1998 (1976).

LÄHTEET:

Haastattelut

Diakonialaitoksen hautaus palvelu. Kaksi haastattelua keväällä 2008 ja tammikuu 2010.

Hautaus toimisto Anja Viitala. 1.3.2007 ja tammikuu 2010.

Heikkilän hautaus toimisto. 9.1.2008. 13.1.2008 ja tammikuu 2010.

Rantasen hautaus toimisto. 29.10.2007 ja marraskuu 2007.

Satakunnan hautaus toimisto. 8.1.2008.

Lehdet

Tiimalasi. Suomen hautaus toimistojen liiton jäsenlehti. 1950–2009.

Kirjallisuus

- BIJKER, Wiebe E., Hughes, Thomas P. and Pinch, Trevor J. (Toim.): *The Social Construction of Technological Systems: New Directions in the Sociology and History of Technology*. MIT Press, Cambridge 1987.
- BIJKER, Wiebe E & Pinch, Trevor J.: The social construction of fact and artifacts. *Philosophy of technology: the technological condition: an anthology*. Toim. Dusek, Val & Scharff, Robert C. Blackwell Publishing 2003.
- COWAN, Schwartz Ruth: The consumption junction: a proposal for research strategies in the sociology of technology. *The Social construction of technological systems: new directions in the sociology and history of technology*. Toim. Bijker, Wiebe E., Thomas P. Hughes, and Trevor J. Pinch. MIT Press, Cambridge 1987.
- FOUCAULT, Michel. *Seksaalisuuden historia – Tiedontahto*. Gaudeamus 1998 (ranskank. alkuteos 1976).
- ISOTALUS, Pekka. Valmuis ihastua tietokonepersoonaan. *Digirakkaus*. Turun yliopisto, Tampere 2004.
- IKALA, Tiina: Kodin tietoturvapäälliköt ja sukupuolittuneet subjektiasemat. *Käyttäjyhteisöt ja tuotekonseptit – tutkimuksia ihmiskeskeisestä teknologiasta ja visuaalisuudesta*. Turun yliopisto; Kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen laitos, Tampere 2007. http://www.hum.utu.fi/oppiaineet/satakunta/tutkimus_ja_jatko-opiskelu/julkaisut/kayttajayhteisot_ja_tuotekonseptit.pdf
- KETTUNEN, Jari: *Ammattina kuolema. Kuoleman-kulttuuri hautaustoimistojen näkökulmasta 1893-2009*. Julkaisematon pro gradu -tutkielma. Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos, Kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen koulutusohjelma. Turun yliopisto 2010a.
- KETTUNEN, Jari: *Haudattu kone. Tietotekniikan ei-käyttäminen porilaisissa hautaustoimistoissa*. Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos, Kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen koulutusohjelma. Turun yliopisto 2010b.
- KLINE, Ronald R.: *Consumers in the country. Technology and social change in rural America*. The Johns Hopkins University Press, Baltimore 2000.
- LATOUR, Bruno: *Science in action: how to follow scientists and engineers through society.*, Harvard University Press, Cambridge 1994.
- LATOUR, Bruno: *Aramis, or, The love of technology*. Harvard University Press, Cambridge 1996.
- LATOUR, Bruno: *Reassembling the social: an introduction to actor-network-theory*. Oxford, Oxford university press 2005.
- MIKKOLA, Kati: Modernisaation vastavirrasa. Uutuusien vastustuksen syitä ja keinoja modernisoituvassa Suomessa. *Modernisaatio ja kansan kokemus Suomessa 1860–1960*. Toim. Hilka Helsti, Laura Stark, Saara Tuomaala. SKS. Helsinki 2006.
- MIKKOLA, Kati: *Tulevaisuutta vastaan: uutuusien vastustus, kansantiedon keruu ja kansakunnan rakentaminen*. SKS, Helsinki 2009.
- NORMAN, Donald A.: *The invisible computer*. The MIT press, Cambridge 1998.
- NYE, David: *Narratives and spaces. Technology and the construction of American culture*. 1997.
- Pantzar, Mika: *Tulevaisuuden koti. Arjen tarpeita keksimässä*. Otava, Keuruu 2000.
- PANTZAR, Mika: *Kuinka teknologia kesytetään*. Tammi, Helsinki 1996.
- PENTIKÄINEN, Juha: *Suomalaisen lähtö. Kirjoituksia pohjoisesta kuolemankulttuurista*. SKS, Pieksämäki 1990.
- PETERI, Virve: Mediaksi kotiin. *Tutkimus teknologioiden kotouttamisesta*. Tampereen yliopisto, Tampere 2006.
- REEVES, Byron & Nass, Clifford: *The media equation. How people treat computers, television, and new media like real people and places*. CSLI Publications. 1996.
- SAARIKOSKI, Petri: *Koneen lumo: mikrotietokoneharrastus Suomessa 1970-luvulta 1990-luvun puoliväliin*. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä 2004.
- SALMI, Hannu: *”Atoomipommilla kuuhun”. Tekniikan mentaalihistoriaa*. Oy Edita Ab, Helsinki 1996.
- SCHIVELBUSCH, Wolfgang: *Junamatkan historia*. Vastapaino, Tampere 1996.
- SUOMINEN, Jaakko: *Sähköaivo sinuiksi, tietokone tutuksi. Tietotekniikan kulttuurihistoriaa*. Jyväskylän yliopisto, Saarijärvi 2000.
- SUOMINEN, Jaakko: *Koneen kokemus. Tietoteknistyvä kulttuuri modernisoituvassa Suomessa 1920-luvulta 1970-luvulle*. Vastapaino, Tampere 2003a.
- SUOMINEN, Jaakko: *Tietotekniikka populaarijulkisuudessa – uuden tekniikan ja ihmisen kohtaaminen. Tiedepolitiikka*. 21-31. 2003b, numero 2.
- SUOMINEN, Jaakko: *Koneromanssi – tietokone rakkauden työkaluna. Välimuistiin kirjoitetut. Lukuja Suomen tietoteknistymisen kulttuurihistoriaan*. K&H, Turku, 2006.
- SUOMINEN, Jaakko: *Kuinka kieltäytyä koneista. Kiitos eil kieltäytymisen kulttuurihistoriaa*. Toim. Niemi, Mari K. Ajatus Kirjat, Helsinki 2008.
- WYATT, Sally: *Non-Users also matter: The construction of users and Non-Users of the Internet*. s. 67-79. *How users matter. The Co-construction of Users and Technologies*. Toim. Oudshoorn & Pinch, Trevor. The MIT Press, London 2003.